

TANIL BORA - AYLİN ÖZMAN - KADİR DEDE
Batı'yı Seyretmek

İletişim Yayınları 3697 • Araştırma-İnceleme Dizisi 621
ISBN-13: 978-975-05-3988-6
© 2026 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1. Baskı 2026, İstanbul

EDİTÖR İsmet Melenag zı
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnu Abbas
DÜZELTİ Berfin İnan

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44870
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6/41
Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 32 38
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6
Bağcılar 34218 İstanbul · Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TANIL BORA - AYLİN ÖZMAN - KADİR DEDE

Batı'yı Seyretmek

Avrupa ve Amerika
Seyahatnameleri

TANIL BORA 1963 Ankara doğumlu. İstanbul Erkek Lisesi'ni ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. 1984-1988 arasında haftalık haber dergisi *Yeni Gündem*'de gazetecilik yaptı. 1988'den beri İletişim Yayınları'nda araştırma-inceleme dizisi editörüdür. O zamandan beri kitap çevirmenliğiyle de meşguldür. 1993'ten 2014'e kadar üç aylık sosyal bilimler dergisi *Toplum ve Bilim*'in yayın yönetmenliğini yaptı. 1989'dan beri düzenli yazdığı aylık sosyalist kültür dergisi *Birikim*'in 2012'de yayın koordinatörlüğünü üstlendi. Ağırlıklı çalışma alanları, Türkiye'de siyasal düşünceler, özellikle sağ ideoloji ve milliyetçiliktir.

AYLİN ÖZMAN Lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamladı. Bilkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora derecelerini aldı. 1997-2012 yılları arasında çalışmalarını Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak sürdürdü. Halen TED Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. Türk siyasal hayatı, Türkiye'de siyasal düşünce, siyaset kuramı ve toplumsal cinsiyet konularında çalışmakta olan yazarın, bu alanlarda çeşitli kitap ve dergilerde yayımlanmış makaleleri bulunmaktadır. İletişim'den daha önce *Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet* (Simten Coşar'la birlikte, 2015) ve *"Biz Erkekler"* (Selin Akyüz ve Gülşen Seven'le birlikte, 2025) başlıklı derlemeleri yayımlandı.

KADİR DEDE 1983 Değirmendere doğumlu. Lisans derecesini Kocaeli Üniversitesi, yüksek lisans ve doktora derecelerini Hacettepe Üniversitesi'nden aldı. Gent Üniversitesi ve Amsterdam Üniversitesi'nde misafir araştırmacı ve doktora sonrası araştırmacı olarak bulundu. Akademik ilgi alanlarını milliyetçilik, edebiyat, gündelik hayat ve popüler kültür konuları oluşturmaktadır. Çeşitli dergi ve derlemelerde yer alan çalışmalarına ek olarak *Edebiyatın Ulusu*, *Ulusun Edebiyatı* isimli bir kitabı (2021) ve editörlüğünü Aksu Bora ile birlikte üstlendiği *Ütopyaalar - Politikayla Arzunun Kesiştiği Yer* (2018) başlıklı derlemeleri yayımlandı. Halen Hacettepe Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmakta.

İÇİNDEKİLER

- 7 Sunuş
AYLİN ÖZMAN - TANIL BORA - KADİR DEDE
- 25 Muasırın Zamansal ve Mekânsal Motifleri:
Fabrikadan Trene, Otomobile;
Demir Raydan Asfalta...
AYLİN ÖZMAN
- 75 Sınıfsal Bakışlar, Sınıflara Bakışlar:
Seyahatnamelerde Eşitlik, Düzen ve Siyaset
KADİR DEDE
- 101 Avrupa-Amerika Hattında Kadınlar,
Coğrafi Kalıplar, Cinsiyetçi Haritalar
AYLİN ÖZMAN
- 149 Ulus İmgeleri
TANIL BORA
- 185 Batı Aynasında Türklük
TANIL BORA

211 Keçiboynuzu, Posa ve Fazlası:
Seyahatnamelerde Gündelik Hayat
KADİR DEDE

247 Yeni Dünya, Eski Dostlar
KADİR DEDE

267 Doğu ile Batı Arasında “Eski Vatan Balkanlar”
TANIL BORA

291 *SEYYAH KÜNYELERİ*

293 *KAYNAKÇA*

Sunuş

AYLİN ÖZMAN

TANIL BORA - KADİR DEDE

Bu kitabı, üç parçalı bir çalışmanın ilk safhası olarak tasarladık. İkinci kitapta, Batı dışı dünyayı, üçüncü kitapta ise yurtiçi seyahatnameleri ele almayı düşünüyoruz. Elinizdeki ilk kitabın kapsamı, Türkiye'den Batı'ya, yani Kuzey Amerika'ya ve Avrupa'ya yapılan gezilerdir. Çalışmada, Cumhuriyet'in erken yıllarından 1960'lara uzanan zaman kesitinde gerçekleşen seyahatleri konu edinen seyahatnamelerde,¹ Batı'nın ya da seyahatlerin diliyle ifade edersek 'medeniyet'in izini sürüyoruz. Çalışma, her biri farklı bir kısmın konusu olan, maddi kültürden gündelik hayat pratiklerine ve adabımuâşerete, ulusal karakter tasavvurlarından, kadınlık ve sınırlı da olsa erkeklik temsillerine; toplumsal sınıflardan Avrupa ve Amerika'da yerleşik eski Osmanlı tebaasına kadar uzanan çok katmanlı bir düzlemde ilerliyor. Balkanlar ise hem Osmanlı geçmişi hem de coğrafi konumu nedeniyle ayrıksı bir uğrak olarak ele alınıyor.

1 Çalışma kapsamında yer alan seyahatnamelerin belirlenmesinde bu alanda yapılan bibliyografik çalışmaların katkısından bahsetmek gerekiyor. Bu bağlamda, *Türk Dili* dergisinin 1973 yılında yayınlanan gezi özel sayısında yer alan ve türe ilişkin en erken bibliyografik çalışma olarak dikkat çeken İbrahim Ongun'un (717-726) "Gezi Kaynakçası"nı, Bâki Asiltürk'ün (2000: 207-234) "Türk Edebiyatında Gezi Kitapları Bibliografyası" başlıklı çalışmasını; ve *Hece* dergisinin 2011'de yayınlanan gezi özel sayısında Yusuf Turan Günaydın'ın (497-519) "Gezi Edebiyatı Bibliografyası" zikredebiliriz.

Yine, Batı sahnesindeki Türklük de farklı anlam katmanlarının kesişiminde yer alması bakımından müstakil bir bölümün konusunu oluşturmakta.

En temel biçimiyle, birinci tekil şahıs, bizzat seyyahın ağzından yazılmış ve görünüşte kurmaca olmayan seyahat anlatıları olarak tanımlayabileceğimiz seyahatnameleri, farklı coğrafya ve kültürlerle deneyimlenen karşılaşmayı, gözlem ve öznel değerlendirme unsurlarıyla temsil eden ve bu doğrultuda benlik/biz ile öteki arasındaki ilişkinin kurulduğu söylem alanları olarak ele alabiliriz.² Bu bağlamda, seyahatnameler gidilen coğrafyanın farklı boyutlarıyla tanıtıldığı, tasvir edildiği, deneyimlerin aktarıldığı metinler olmalarının ötesinde geride bırakılan kültürel ve toplumsal kodları, iktidar örüntülerini berraklaştıran verimli bir alan açıyor. Böyle bir tespitten hareketle, elinizdeki kitap bir Batı okuması olduğu kadar Türkiye'nin modernleşme/Batılılaşma deneyimine, süreci kuşatan ikilemlere, çatışma ve uzlaşma pratiklerine dair ipuçları sunuyor. Başka bir deyişle, hem memleketin aynasından Batı'ya hem de Batı'dan doğru memlekete bakıyoruz. Seyyahın ilgi seçkisi, mukayeseleri-muhasebeleri, onu sürekli olarak geride bıraktığı toplumsal ve kültürel bağlama geri çağırıyor; bu da metinleri kaçınılmaz biçimde dönemin Türkiye'si'ne bağlıyor. Ancak burada bu bağlantının ilerleyen satırlarda değineceğimiz üzere, seyyahların sınıfsal kimlikleri ile ilişkili olarak

2 Bu tanımlamayı gezi yazısı çalışmaları alanının bilinen isimlerinden Carl Thompson'un (2011: 9-12) 'seyahat' ve 'seyahat yazını' türüne dair değerlendirmelerinden aldığımız ilhamla belirledik. Alanda türün sınırları üzerinde bir uzlaşıdan bahsetmenin oldukça zor olduğunu da burada belirtelim. Bu bağlamda, homojen ve melez yapısıyla dikkat çeken 'seyahat yazını' –ki seyahatname (*travelogue*) bu kapsamda bir alt kategori oluşturuyor– Thompson'un ifadesiyle “son derece gevşek bir tür etiketi” olarak karşımıza çıkıyor. Özellikle, otobiyografi, etnografi ve kurmaca gibi diğer türlerle sınırının muğlaklığı kesin hatlı bir sınıflandırmayı güçleştirmekte. Katı bir tasnifin gerekli olup olmadığı da başka bir tartışma konusu olarak çıkıyor karşımıza. Son tahlilde, türe dair sınıflandırmanın ve sınırların biraz da araştırmacının sorduğu sorularla şekilleneceğini söylemek mümkün. Kapsamlı terminolojik tartışmalar ve sınıflandırma önerileri için ayrıca bkz. Thompson, 2011: 9-33; Paul Fussell, 1980; Paul Fussell (der.), 1987; Borm, 2004. Türkiye özelinde seyahatnamelere ve türün sınırları üzerine bir okuma için bkz. Orhan Şaik Gökyay, 1973.

orta ve üst sınıf değerleri, beklentileri ve alışkanlıkları üzerinden kurulduğunu özellikle belirtelim. Diğer yandan, modernliği soyut ve normatif bir ideal olarak değil; tecrübe edilen, sürekli yeniden kurulan bir süreç olarak kavramamızın imkânlarını kuruyor seyahatnameler. Zira metinlerde Batı, sabit bir referans olmaktan ziyade anlamı sürekli yeniden inşa edilen bir temsil alanına dönüşüyor; ilerleme, medeniyet, kültür ve kimlik gibi kategoriler de bu tecrübe zemininin içinde yeniden tanımlanıyor. Bu yönüyle seyahatnamelerin, modernleşme tarihini yalnızca kurumsal düzenlemeler üzerinden değil, algı ve tecrübe düzeyinde anlamlandırmayı mümkün kılan ayrıcalıklı kaynaklar olduğunu söylemek mümkün. Bu çalışma, tam da bu imkândan hareketle, seyahatnamelerde Batı imgesinin inşa biçimlerine odaklanırken, Batı ile karşılaşmanın ve bu bağlamda kurulan ilişkinin hangi anlam katmanları üzerinden işlediğini; hangi temsil kalıpları aracılığıyla resmedildiğini; buradan hareketle memleket tahayyülünü nasıl şekillendirdiğini ve dolayısıyla memleketin hangi ölçülerle tartılıp biçildiğini tartışmaya açıyor.

Çalışmanın zamansal sınırlarına ilişkin tercihimizde, özellikle 1960'lar itibarıyla seyahatnamelerin önceki on yıllarda kaleme alınan metinlerden görece farklılaştığına dair tespitimizin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Zira 1960 sonrasında, öncesinde büyük merak ve hayranlık kaynağı olan ve zor ulaşılan Batı dünyası o kadar da bilinmez ve ulaşılmaz olmaktan çıkıyor. Nitekim 1960'lar ve sonrası giderek memleket dışına yapılan yolculuk güzergâhlarının çeşitlendiği, siyasi konjonktürle ve ideolojik çeşitliliğin görünürleşmesiyle bağlantılı olarak sosyalist rejimlerin ve Batı-dışı coğrafyaların yeni 'seyirlikler' olarak türün kapsamını genişlettiği bir zaman dilimine tekabül etmekte. Modernleşme deneyimi paralelinde 'medeniyet'in aşinalığı arttıkça, Batı istikametinde kaleme alınan metinlerde, türün dinamizmini besleyen sürpriz ve merak duygusunun bir ölçüde azaldığını eklemek gerekiyor. Yaklaşık kırk yıla yayılan bu zaman aralığında bilinen ile bilinmeyen, merak edilen ile kanıksanan arasındaki dengenin değişmesi doğal kuşkusuz.

Bu kırılma yalnızca seyahat pratiklerinde ve bağlantılı olarak tematik akışta değil, anlatı üslubunda da hissediliyor. Örneğin 1960'larla birlikte belirli nesnelere, mekânlar, ilişki pratikleri giderek seyyahların ilgi odağı olmaktan çıkıyor, ciddi bir mukayese zemini teşkil etmiyor. Diğer yandan, erken dönem metinlerde baskın olan pedagojik ton, farklı bir ifadeyle seyyahın adeta bir öğretmen edasıyla gördüğü her detayı açıklama eğilimi, zamanla geri çekiliyor. Batı sürekli yeniden üretilen bir manzaraya, geriye sarılan bir filme dönüştükçe bu didaktik tutumun ağırlığı azalıyor. Kimi zaman seyyahın hatıralarıyla iç içe geçen nostaljik anlatılarla, kimi zaman ise farklı Avrupa kentlerine yüklenen ilham ve ihtişamın yerini Türkiye'nin de bir parçası olduğu toplumsal ve siyasi gerçekliklere örneğin Türkiyeli göçmen işçilere, Ortak Pazar tartışmalarına bıraktığı metinlerle karşılaşıyoruz. Böylece büyü çözülürken, Batı dahil olmanın mümkün olduğu, karşılaşma/temas olanaklarının arttığı, 'yetiştirme' ihtimalinin güçlendiği bir mecraya; seyredilen bir idealden, bir mücadele alanına dönüşüyor.

Biz de tam bu kesitte yolculuğu sonlandırmayı tercih ettik; hem bir kapanışı hem de yeni bir yönelimin başlangıcını görür nür kıldığı için. Yoksa seyahate doymuş değiliz (!); aksine, bu cildi farklı coğrafyaları kapsayacak yeni çalışmaların izleyecek olması biraz da bu iştahın sonucu...

SEYYAHLAR VE SEYAHATNAMELER

Kitapta yer alan okumaların tarihsel ve toplumsal bağlamını kurmak ve aynı zamanda yazar-metin ilişkisini anlamlandırmak açısından seyyahların sınıfsal ve mesleki konumları, toplumsal cinsiyet kimlikleri ile seyahatin saiklerine dair birkaç hususu belirtmek gerekiyor. Öncelikle genel olarak okumuş yazmış, mesleği ya da kişisel birikimi itibariyle memleket dışına seyahat etme imkânını haiz bir topluluktan bahsediyoruz (bkz. Seyyah künyeleri). Bunların içinde yazarlar, gazeteciler, devlet erkânı öncelikli bir yer işgal ediyor. Siyasetçiler-vekilleri, akademisyen ve eğitimcilerin oranı da oldukça yüksek.

En alt sıraya ise gezi tutkunlarını ve öğrencileri yerleştirebiliriz. Diğer yandan, toplumsal cinsiyet perspektifinden bir ayırıştırma yaptığımızda ağırlıklı olarak erkek egemen bir iştiğal olduğunu anlıyoruz yurtdışı seyahat pratiğinin ve seyahatname yazarlığının. Dönem itibarıyla diğer pek çok alanda olduğu gibi kadınlar yine azınlıkta. İstisnalar ise, yurtdışına yolculuk yapma ve aynı zamanda izlenimlerini kitaplaştırma ayrıcalığına sahip kadınlar, Cumhuriyet'in/kamusal alanın meslek sahibi, eğitilmiş 'saygın kadınları' ya da muktedir babaların kızları. Ancak Lütfiye Duran örneğinde olduğu gibi ayrıcalıklı konumuna rağmen neşriyat dünyasında yine de arka planda kalabiliyor, kadın yazar. ABD'deki uzun seyahatinin zengin deneyimine mektupları aracılığıyla tanık olduğumuz Duran, kapakta ancak *Bir Türk Kızı* ifadesiyle yer bulabiliyor, zira imza babası Faik Sabri Duran'a ait.³

Ele aldığımız seyahatnamelerde seyahat saiklerine dair genel bir tasnif yaptığımızda; vazifeli, davetli gidenlerin çoğunlukta olduğunu görüyoruz. Yanı sıra, bizatihi kendi bireysel zevkleri-ihiyaçları, işleri veya kariyerlerinin parçası olarak gerçekleşen seyahatler de dönemin seyahatname evrenini çeşitlendiren faktörler arasında yer alıyor. Ancak saik ne olursa olsun, seyahatname metinlerinin çoğu, bu sürecin meşruluğunu, seyahatin boşa çıkılmadığını, farklı bir ifadeyle görevin hakkıyla yapıldığının bir nevi kanıtları intibasını taşıyor. Kimi zaman açık ifadelerle kâğıda dökülen kimi zaman ise metindeki anlatım biçimi ve üslupta izlerini sürdüğümüz 'memlekete hizmet', 'kamusal yarar' kaygısının dönem seyyahlarının çoğunluğu için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Keza seyahat pratiğinin kendisinin de. Seyahatnameler, bir yandan Türkiyeli okura Batı'nın kapısını aralıyor, bilgilendiriyor, imkânlarını tanıtıyor diğer yandan metinlerde seyyahın muhtelif biçimlerde memleketi Batı'ya tanıtmaya çabasının izleri barizleşiyor. Kâh seyahatte gerçekleştirilen tanıtım faaliyetleri ile, kâh kişisel donanım, görünüm ve becerilerle 'sorumluluğunu' yerine getiren seyyah, tüm bunları metne aktarırken seyahatin de meşruiyet zeminini kurmuş oluyor.

3 Faik Sabri Duran, 2024 [1935].